

Història de *Pyrenae*. Cinquanta anys de recerca i difusió de l'Arqueologia a la Universitat de Barcelona (1965-2015)

A history of *Pyrenae*. Fifty years of research and dissemination of Archaeology at the University of Barcelona (1965-2015)

FRANCISCO GRACIA ALONSO

Departament de Prehistòria, Història Antiga i Arqueologia
Facultat d'Història. Universitat de Barcelona
C/ Montalegre, 6, E-08001 Barcelona
fgracia@ub.edu

En 1965, el Instituto de Arqueología y Prehistoria de la Universidad de Barcelona creó la revista *Pyrenae* como órgano de difusión de la investigación. La revista nació como consecuencia de los enfrentamientos personales entre diferentes sectores de la investigación arqueológica en Cataluña y respuesta a una crisis institucional que estalló en 1960. Bajo la dirección de Joan Maluquer de Motes y Lluís Pericot, la revista aglutinó la mayor parte de los investigadores que se consideraban integrantes de la Escuela Arqueológica de Barcelona fundada por Pere Bosch Gimpera en 1916. A lo largo de cincuenta años, y en tres épocas sucesivas, *Pyrenae* se ha consolidado como una revista de referencia en el ámbito de la investigación arqueológica española y afronta su futuro con la intención de convertirse en un referente de la investigación sobre Prehistoria y Antigüedad en el Mediterráneo occidental.

PALABRAS CLAVE

PYRENAE, UNIVERSIDAD DE BARCELONA, INSTITUTO DE ARQUEOLOGÍA Y PREHISTORIA, DEPARTAMENTO DE PREHISTORIA, HISTORIA ANTIGUA Y ARQUEOLOGÍA, HISTORIA DE LA CIENCIA

In 1965, the Institute of Archaeology and Prehistory, University of Barcelona created the journal *Pyrenae* as disseminator of research. The journal was born as a result of personal clashes between different sectors of archaeological research in Catalonia and response to an institutional crisis that erupted in 1960. Under the leadership of Joan Maluquer Motes and Lluís Pericot, the review brought together most of the researchers who considered themselves members of the Archaeological School of Barcelona founded by Pere Bosch Gimpera in 1916. Over fifty years, and in three successive times, *Pyrenae* has become a periodical of reference in the field of Spanish archaeological research and faces its future with the intention of becoming a reference for research on Prehistory and Antiquity in the Western Mediterranean.

KEY WORDS

PYRENAE, UNIVERSITY OF BARCELONA, INSTITUTO DE ARQUEOLOGÍA Y PREHISTORIA, DEPARTAMENTO DE PREHISTORIA, HISTORIA ANTIGUA Y ARQUEOLOGÍA, HISTORY OF SCIENCE

A Barcelona ara hi ha una rivalitat entre la Universitat tradicional i la nova anomenada «autònoma», que funciona a Sant Cugat. A la nostra de la plaça de la Universitat [...] en Pericot i l'Albert del Castillo estan jubilats, i ara tenen un grup de prehistoriadors i arqueòlegs a la Facultat amb en Maluquer, en Tarradell, en Palol i alguns altres elements joves, entre ells l'Anna Maria Muñoz, que treballen força bé. Publiquen una revista, Pyrenae, però també triga a sortir.¹

Pere Bosch Gimpera, 27 de gener de 1971

Introducció

Finalitzada la Guerra Civil, la difusió de la recerca arqueològica a Catalunya va estar marcada per la publicació de la revista *Ampurias*, òrgan del Museu Arqueològic Provincial de Barcelona i del Servei d'Investigacions Arqueològiques de la Diputació Provincial de Barcelona, que substituïren administrativament i ideològica les institucions de recerca i difusió arqueològica de l'etapa republicana. Tot i que el seu primer número va aparèixer l'any 1939, un cop assumida la direcció del museu per Martín Almagro Basch (Gracia, 2012: 53-74), es tractava de la plasmació d'una idea del seu antecessor, Pere Bosch Gimpera, que ja era gairebé a punt just abans de l'esclat de la guerra, fins a l'extrem que un cert nombre dels articles publicats en el primer número es van enllestir l'any 1936; amb aquesta nova publicació Bosch volia dotar el Museu d'Arqueologia i el Servei d'Arqueologia d'un mitjà propi de difusió de les tasques de recerca, fins aleshores concentrades gairebé de manera exclusiva en *l'Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, publicació que va fer grans aportacions per al coneixement dels treballs científics a Catalunya, però que va estar llastrada al llarg de la seva existència per la manca de continuïtat. Durant el primer franquisme, l'estreta vinculació entre la Universitat de Barcelona i el Museu, continuació lògica dels vincles anteriors al conflicte, quan per iniciativa d'en Bosch Gimpera tant el Seminari de Prehistòria com els fons de la biblioteca universitària relacionats amb l'arqueologia i la prehistòria van establir la seva seu al Museu en funció d'un acord de la Junta de Facultat de la de Filosofia i Lletres de 2 de maig de 1935, es refermà pels lligams professionals i personals que s'establiren entre Almagro, Lluís Pericot i Alberto del Castillo (Gracia, 2009: 125-131). D'aquesta manera, al llarg de les dècades de 1940 i 1950, bona part dels treballs de recerca realitzats pels professors de la Universitat van ser publicats a les pàgines d'*Ampurias* (Gracia, 2012: 382) i, degut als vincles esmentats, que en molts casos feien que els investigadors consideressin encara el Museu com una extensió de la mateixa Universitat, no es plantejà en cap moment impulsar publicacions pròpies —com si es va fer en altres universitats espanyoles— les quals per altra banda haurien tingut greus dificultats per a mantenir-se, degut a la manca de recursos econòmics en què el franquisme sumí els centres d'ensenyament superior, mentre que, ben al contrari, les corporacions

1 Carta de Pere Bosch Gimpera a Rafael Olivar Bertrand de 27/01/1971 (Bosch i Bertrand, 1978: 32).

provincials disposaven dels suficients per a mantenir la recerca arqueològica, sent molt clara a Catalunya la dualitat existent entre les intervencions promogudes per la Diputació Provincial de Barcelona que comptaven amb diners més que suficients, i les dependents de la Comissaria General d'Excavacions Arqueològiques mancades de liquiditat. La dualitat d'interessos que uní Almagro i Pericot durant més de dues dècades facilità el manteniment d'un cert statu quo que no aportà grans beneficis a la Universitat.

La situació canvià a principi de la dècada de 1950. Incorporat a la Universitat de Salamanca l'any abans, i havent guanyat la càtedra d'Arqueologia en la primera convocatòria pública de places universitàries després de la Guerra Civil, Joan Maluquer de Motes, tot i mantenir una estreta relació amb el seu mentor, Almagro, i també amb Pericot, intentà organitzar la recerca arqueològica en aquella universitat, tot demanant al CSIC i al seu president, José María Albareda Herrera, la creació d'una delegació de l'Instituto Diego Velázquez a Salamanca, proposta que no reeixí (Gracia, 2012: 205-207) per la posició centralitzadora d'Antonio García Bellido, tot i ser nomenat col·laborador seu i disposar d'una petita subvenció per a desenvolupar activitats i intervencions arqueològiques. Maluquer, que mantindrà la seva vinculació acadèmica amb Barcelona i en especial amb el nou Institut de Prehistòria Mediterrània, centrà aleshores els seus esforços a crear una revista específica vinculada a la seva càtedra com a instrument de difusió de la recerca i de cohesió acadèmica de cara a la mateixa Universitat de Salamanca i a la resta de la comunitat acadèmica: *Zephyrus*, de la qual es publicà el primer número l'any 1950 i s'orientà —en paraules del seu fundador— «hacia los restantes núcleos investigadores, no ya peninsulares, sino de todo el mundo» (Corchón, 1986), idees que aplicà ja en aquest volum en publicar articles d'Eugenio Jalhay, Jean Arnal i Maurice Louis, a més a més de demanar textos a bona part dels seus col·legues de Barcelona, com ara Pericot o Miquel Tarradell.

Es tractarà d'una capçalera que amb el temps es convertiria en una de les revistes de referència de la prehistòria espanyola, però que no va complaure Almagro, que veia en la proliferació de revistes científiques una possible pèrdua del control de la difusió de la recerca i de les possibilitats que la direcció d'una revista com *Ampurias* representava per a mantenir i aprofundir les relacions personals i professionals tant a Espanya com a l'estranger, raó per la qual, quan el 1951 Antonio Beltrán Martínez, catedràtic d'Arqueologia a la Universitat de Saragossa, encetà la publicació d'una nova revista vinculada als treballs que es desenvolupaven en el nucli de recerca que formà: *Publicaciones del Seminario de Arqueología y Numismática de Zaragoza*, Almagro li proposà de fer una tasca editorial conjunta, assumint *Ampurias* la publicació dels treballs de fons i reservant la nova revista aragonesa per a donar a conèixer les novetats sota la fórmula de noticiari arqueològic, proposta que Beltrán rebutjà en creure —encertadament— que amb aquesta partició es rebaixaria l'impacte científic de la publicació que impulsava. La postura dels catedràtics de Salamanca i Saragossa era lògica, ja que una revista pròpia era el mitjà adient per a la visualització de la tasca dels seus respectius seminaris, alhora que l'eina per a establir un sistema de relacions propi. A més a més, Almagro havia arribat a un pacte tàcit amb Antonio García Bellido, catedràtic d'Arqueologia a la Universitat de Madrid i director de l'Instituto Diego

Velázquez, per a repartir la publicació de treballs per temàtiques entre *Ampurias* i *Archivo Español de Arqueología*, reservant la primera per a continguts de prehistòria i centrant la segona en temes d'arqueologia clàssica, tot compartint els articles dedicats a la protohistòria i les colonitzacions sobre els quals tots dos tenien interessos personals. Una situació que li convenia i a la qual no pensava renunciar.

L'estreta vinculació entre la Universitat i el Museu Arqueològic de Barcelona, que es mantingué sobretot pel caràcter de Pericot més que no pels beneficis que reportà, entrà en crisi l'any 1959. Maluquer de Motes va demanar i obtenir el trasllat com a catedràtic d'Arqueologia a la Universitat de Barcelona, on es retrobarà amb Lluís Pericot, que havia obtingut per fi la càtedra de Prehistòria creada pel seu mestre Bosch Gimpera després de la marxa a Madrid d'Almagro com a catedràtic de Prehistòria, un cop guanyat el 1954 el concurs per a la provisió de la vacant d'Historia Primitiva del Hombre que havia exercit Hugo Obermaier fins que es va exiliar l'any 1939 (Gracia, 2009, 2012; García Santos, 2008). Però aquest trasllat va estar condicionat per la convocatòria, el 1957, de dues places de conservador en el Museu Arqueològic de Barcelona, que van ser adjudicades a Eduard Ripoll Perelló i Carlos Cid Priego, tots dos deixebles i col·laboradors d'Almagro, el 28 de gener de 1958, tot i presentar-se al concurs Maluquer de Motes, qui tenia aleshores deu anys d'experiència com a catedràtic a part d'haver treballat al Museu entre els anys 1939 i 1948. La polseguera aixecada per la resolució del concurs tindria greus conseqüències. Almagro maniobrà per a impedir el triomf de Maluquer de Motes per por a perdre la seva influència a Catalunya, si aquest es feia amb la direcció del Museu un cop el director es traslladés definitivament a Madrid, i sumava a aquest càrrec la càtedra a la Universitat (Gracia, 2012: 353-354). Una influència que esdevingué un control gairebé total de l'arqueologia espanyola, ja que en aquell moment era també conservador del Museu Arqueològic Nacional i havia organitzat i dirigit l'Institut de Prehistòria del CSIC, així com la seva revista, *Trabajos de Prehistoria*, fundada l'any 1960, que fins al 1968 publicà monografies abans de convertir-se en anuari.

El resultat del concurs i del procés judicial que el seguí tingué conseqüències. La Universitat —més concretament la Facultat de Filosofia i Lletres—, malgrat els esforços de Pericot, que intentà llimar les distàncies però topà amb l'oposició frontal de Maluquer de Motes, trencà la seva col·laboració amb el Museu Arqueològic, i els seus professors i investigadors decidiren no integrar-se en el nou Institut de Prehistòria i Arqueologia amb seu al museu creat per a substituir el Servei d'Investigacions Arqueològiques de la Diputació de Barcelona, una nova estructura de recerca que tingué el suport d'un ample grup d'afezionats, l'anomenat Grup de Col·laboradors del Museu Arqueològic, i que es dotà a partir del 1970 d'una revista pròpia: *Información Arqueológica*, que es publicà fins al 1984 sota la direcció d'Eduard Ripoll. Val a dir que, amb la ruptura, la Universitat patí una pèrdua patrimonial important en no poder disposar dels fons bibliogràfics que havia adquirit i dipositat ininterrompudament al Museu des del 1935 i que mai no han estat retornats, i es quedà sense locals ni material de pràctiques per al seu seminari.

Com a resposta, el gener del 1959 Maluquer de Motes organitzà, amb el suport de la Facultat de Filosofia i Lletres, l'Institut d'Arqueologia de la Universitat de Barcelona,

vinculat a la seva càtedra d'Arqueologia, Epigrafia i Numismàtica, amb el propòsit clar de convertir-se en la continuació de l'herència ideològica i acadèmica de l'Escola de Barcelona (Maluquer de Motes, 1973: 7-8), un nucli de treball que no agrupà tots els investigadors que aleshores treballaven o estaven vinculats a la Universitat —fet que demostra les tensions al seu si i en les relacions amb altres institucions— però que començà a tenir impacte dins del món acadèmic espanyol amb la convocatòria del Primer Symposium de Prehistòria de la Península Ibèrica que tingué lloc a Pamplona aprofitant les excel·lents relacions de Maluquer amb la Institució Príncep de Viana de la Diputació Floral de Navarra per les intervencions a Cortes de Navarra. Unes reunions que, en consolidar-se, van començar a definir una alternativa a la convocatòria arqueològica tradicional de l'Estat espanyol, els *Congresos Nacionales de Arqueología*. Quatre anys després, Lluís Pericot s'afegí a la iniciativa de Maluquer de Motes i l'Institut canvià de nom i adoptà el definitiu d'Institut d'Arqueologia i Prehistòria de la Universitat de Barcelona (IAP), que passà a ser dirigit per Pericot amb la intenció d'agrupar i donar visibilitat a la recerca universitària. En els primers anys es realitzà una política de publicacions orientada a l'edició de monografies i actes de reunions científiques agrupades sota la denominació de *Publicaciones Eventuales del Instituto*, però, tot i que el 1965 s'havia assolit ja el número 10 de la col·lecció, era prou clar que aquest sistema no permetia la visualització de la tasca que pretenien els seus responsables; calia disposar també d'una publicació anual per a restablir els intercanvis amb les publicacions dels organismes i centres de recerca estroncats amb la ruptura amb el Museu Arqueològic. La solució va ser crear una nova revista com a òrgan de difusió de les activitats formatives i de la recerca de l'Institut: *Pyrenae*. Una revista que s'editarà en paral·lel amb la continuació de l'edició de monografies i que, el 1972, es veurà complementada amb una nova publicació anual, les *Memorias del Instituto de Arqueología y Prehistoria de la Universidad de Barcelona*, que obeïen a dues raons: extreure de *Pyrenae* la crònica d'activitats per a guanyar espai per a la publicació d'articles i, evidentment, competir en presència institucional amb *Información Arqueológica*, apareguda dos anys abans.

Primera etapa (1965-1985)

Amb els problemes descrits, no és estrany que a la presentació del primer volum, l'any 1965 (Anònim, 1965: VII-VIII), el redactat fos bàsicament reivindicatiu i orientat a posicionar la nova revista i el seu òrgan editor, l'Institut d'Arqueologia i Prehistòria, i amb ell la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Barcelona, en el centre de la recerca arqueològica a Catalunya, definint i marcant clarament les distàncies i els problemes que s'arrossegaven amb Almagro Basch, els seus deixebles i l'òrgan d'expressió que aquests controlaven: la revista *Ampurias*. El text vindicador de la nova publicació partia de l'assumpció de la tradició històrica de l'arqueologia catalana —que Maluquer de Motes ja havia reclamat el 1959— i es proclamava continuador de l'Escola d'Arqueologia de

Barcelona fundada per Bosch Gimpera l'any 1916 amb els seus primers alumnes, entre els quals Pericot, però denunciava els problemes que havia tingut: «no ha podido mantener con continuidad una publicación periódica que haya sido el órgano ininterrumpido de una escuela. Esta falta, entre otras razones, ha sido debida a circunstancias locales de honda repercusión en la política cultural». Un retret que duia al darrere el problema del trencament amb el Museu d'Arqueologia i amb el Servei d'Investigacions de la Diputació: «los frutos espectaculares de una actividad universitaria han sido recogidos por otras corporaciones. Si en algunos momentos hubo una actuación paralela, la falta de previsión impidió que la empresa común fuera sólida y permanente», i que, de fet, implicava afirmar que la nova revista no era sinó un intent de crear una nova estructura que reprengués el fil de les anteriors, fundades i impulsades per la Universitat al llarg de l'època de Bosch Gimpera i sostingudes després de la guerra, per diferenciar-les de la deriva que havia pres el Museu Arqueològic. Unes entitats que en aquell moment, després de la marxa definitiva d'Almagro Basch a Madrid el 1962, no havien retornat al control científic de les càtedres universitàries, sinó que aprofitaven la sòlida posició econòmica de la Diputació de Barcelona i el ressò internacional de les excavacions d'Empúries per a constituir un fort nucli de poder que continuava sent pilotat, o almenys influït, a distància per Almagro, i mantenia en un segon pla tot allò que no fos a les seves mans: «existiendo ya en nuestra ciudad una prestigiosa revista dedicada a esos temas que en principio y durante bastantes años fue reflejo también de las cátedras universitarias, nuestra Escuela ¿debía limitarse a suplicar unas colaboraciones ocasionales en la mismas, renunciando a mantener un órgano de expresión propio? ¿Podíamos ver cómo fructificaba la semilla sembrada en otras universidades, y nuestros discípulos y colegas realizaban magníficas revistas sin que nosotros, simples colaboradores, pudiéramos hacer otra cosa que pedirles nos dejaran en ellas un rincón para la Universidad de Barcelona?». Era del tot evident que la convivència no seria gens fàcil, perquè totes dues institucions —i el que n'era més important, les persones al capdavant— tenien interès per diverses raons a fer-se amb la continuació del llegat d'allò que Bosch Gimpera i la seva actuació a Catalunya entre els anys 1915 i 1939 van significar, especialment en un període en què socialment la figura del prehistoriador exiliat a Mèxic tornava a ser acceptada i lloada per la societat i els mitjans de comunicació catalans, que se centraren en les seves aportacions científiques mentre obviaven la seva activitat política a l'hora de jutjar-lo (Gracia, 2011: 525-546).

La vinculació amb Bosch Gimpera serà sempre un dels referents de l'Institut d'Arqueologia i Prehistòria, que després de la seva mort acordà instituir el Premi Bosch Gimpera per al millor treball de recerca o síntesi sobre prehistòria i protohistòria universals —premi, però, que mai no va ser convocat— (Anònim, 1974: 7) i batejà la reunió anual dels seus membres, també coneguda com Festa de la primavera, com Commemoració Bosch Gimpera (Anònim, 1976: 7). Una declaració que deixava molt clara l'existència de greus tensions internes entre els diferents grups d'arqueòlegs i prehistoriadors que treballaven a Catalunya, però que, per damunt de tot, indicava també un clar compromís del professorat de la Universitat de distanciar-se d'allò que consideraven una interrupció

sobrevinguda a causa de la guerra en el fil conductor de l'Escola, que ara Maluquer de Motes i Pericot reivindicaven marcant un clar distanciament polític amb qui representava la línia més ortodoxa de la ciència del règim —i amb qui no havien expressat problemes a col·laborar durant molts anys, ja fos per convicció o per necessitat—, per a defensar una política científica i una tradició de recerca més específicament barcelonina, un camí que, però, sabien que no seria gens fàcil: «deseamos mantener una relación cordial, alineados en la más pura ortodoxia en cuanto al respeto a la propiedad científica ajena y a las opiniones de los colegas, como ha sido siempre norma rigurosa de nuestra Escuela, respeto y cuidado que acentuamos por estar convencidos de lo difícil que es en nuestra ciencia evitar los problemas de orden personal», i que també va ser recordat arran del traspàs del mateix Pericot el 1978: «per alguns dels membres de l'Institut, el Dr. Bosch Gimpera fou un mestre directe, el mateix que el Dr. Lluís Pericot; per d'altres el mestratge del Dr. Bosch Gimpera, absent i exiliat, va venir-nos per mitjà del Dr. Pericot i per esporàdics contactes personals a fora (...) procurar que la ruptura no fos irremediable entre la seva Universitat, la del Dr. Bosch Gimpera, i la que es va viure després del 1939, en llocs que no varen ésser mai còmodes i en els que —sabem— va lluitar i sofrir moltes vegades» (Anònim, 1978: 7-8). I precisament, i no per casualitat, l'Escola Arqueològica de Barcelona va ser el fil conductor del segon volum de *Pyrenae* l'any 1966.

Amb motiu de complir-se el cinquantè aniversari de la primera classe de prehistòria impartida per Bosch Gimpera a la Universitat el 2 d'octubre de 1916, la revista va recordar el fet com el tret fundacional de l'Escola i per extensió es podria dir que de l'arqueologia científica a Catalunya, obviant la tasca desenvolupada per la Secció Històrico-Arqueològica de l'IEC des de l'any 1907 i la gestació del SIA el 1915, deguda a Josep Puig i Cadafalch i a Francesc Martorell i Trabal. Es demanà al mateix Bosch un article en què s'expliqués el procés de formació i consolidació de l'arqueologia universitària catalana fins a la Guerra Civil per a aprofundir en aquesta línia interpretativa. Però el redactat del mestre absent constituí una vindicació encoberta, tot i que no esmentada, de l'obra cultural de la Mancomunitat de Catalunya i de l'Institut d'Estudis Catalans, així com del procés de renovació de la recerca i la docència universitàries que el mateix Bosch col·laborà a impulsar arran de la celebració del II Congrés Universitari Català el 1918, dues idees que tal vegada no van plaure gaire als responsables de la revista. En la presentació que va fer del volum, Pericot no va anar tan lluny com el seu mestre, tot i recordar que, de fet, la recerca arqueològica es podia considerar consolidada arran de la creació del Servei d'Investigacions Arqueològiques el 1915, per bé que Pericot atribuï la iniciativa a la Diputació de Barcelona en comptes de la Mancomunitat, creada el 1913, una diferència gens banal, i encara menys subtil, però lògica en el context polític de mitjan anys seixanta, car és del tot evident que l'errada no es podia atribuir al desconeixement de la successió dels fets. Era evident que la reclamació d'aquest passat podia, per les seves implicacions polítiques, aixecar ressentiment i controvèrsies, i Pericot intentà apaivagar-les d'entrada sense renunciar, però, a l'essència: «es indudable que la escuela a la que dio vida fue fundamentalmente universitaria, y es a través de la Universidad como aquélla se situó en primera fila de tales estudios en todo el

país, hasta el punto de que nos atreveríamos a decir que la mayoría de los catedráticos de Arqueología y Prehistoria en España pertenecen directa o indirectamente en la actualidad a la escuela del profesor Bosch. Con ello no queremos quitar méritos a otras magníficas escuelas de investigación españolas. Bien saben nuestros colegas hasta qué punto estamos dispuestos a sacrificar condiciones diversas en aras de un entendimiento entre todos los grupos arqueológicos hispanos. No se molestarán, pues, si en esta ocasión, tan señalada para nosotros, expresamos nuestro júbilo y lo trasladamos a estas páginas [...] como homenaje a estos cincuenta años de activa y movida actividad científica». Les referències a la creació de la moderna arqueologia a Espanya eren prou clares, ja que, deixant de banda l'organitzada i impulsada per Bosch Gimpera, l'única altra escola de tradició universitària era la establerta a Madrid a l'entorn del prehistoriador d'origen alemany Hugo Obermaier després que aquest obtingués el 1922 la càtedra d'Història Primitiva de l'Home a la Universitat Central de Madrid, exiliat també en acabar la Guerra Civil, tot i que per motius diferents (Gracia, 2009: 97-105). L'escola madrilenya, molt influent políticament al llarg de la Segona República, era representada llavors pels seus deixebles García y Bellido i Almagro Basch, catedràtics respectivament d'Arqueologia i de Prehistòria a la Universitat Complutense de Madrid. El tema de les dues escoles arqueològiques, en el moment que Maluquer de Motes i Pericot van decidir reivindicar públicament el llegat, tenia força importància, perquè la majoria de les càtedres de les dues especialitats a Espanya es dividien entre els investigadors formats a Madrid i a Barcelona, fins aleshores en un pla d'equilibri que ràpidament es decantaria en benefici de la primera.

La idea de la vigència de l'Escola no acabà aquí, sinó que es constituí en un referent d'identitat dels membres de l'Institut d'Arqueologia i Prehistòria, com es veié en la dedicatòria del volum 5è de *Pyrenae* (1969), que homenatjà Lluís Pericot amb motiu de la seva jubilació, en la qual es recordava la seva tasca com la de qui «durante tantos años ha mantenido la dirección efectiva de la Escuela Arqueológica Barcelonesa creada en 1916 por el Profesor Pedro Bosch Gimpera, y que cuenta en la actualidad con cuatro generaciones de activos investigadores», motiu pel qual es podia considerar l'esmentat volum i el 6è, editat l'any 1970 i en què es publicà la resta de treballs recollits per a l'homenatge, com «un vivo testimonio de la vitalidad que anima a nuestra Escuela».

L'estil d'edició de *Pyrenae. Crónica arqueológica*, nom complet de la revista, va ser innovador en el seu moment. El títol va respondre a un dels referents culturals i ideològics de Maluquer de Motes, l'*Ora Maritima*, un poema de Rufus Festus Avienus datat de la segona meitat del segle iv d.C., però sens dubte basat en un text anterior del segle vi a.C., possiblement un periple o descriptor de les costes de la península Ibèrica obra d'un navegant massaliota o fenici, en què se cita el *Pyrenae iugum*. La mateixa font de què també Maluquer havia pres la denominació del vent *Zephyrus*, títol de la revista que fundà a Salamanca. No es tracta d'una coincidència; cal no oblidar que el text d'Avienus va ser l'escollit per Bosch Gimpera i Adolf Schulten per a inaugurar la sèrie *Fontes Hispaniae Antiquae* l'any 1922, una experiència pionera en la qual se cercarà publicar tots els fragments de les obres de l'antiguitat grega i llatina referides a la península Ibèrica, un dels projectes preferits per

Bosch Gimpera, que Maluquer de Motes intentà completar els darrers anys de la seva vida acadèmica. Un text, en tot cas, que colpí i enlluernà tots dos prehistoriadors que el convertiren en referent obligat dels seus treballs i de la seva docència al llarg de més de mig segle.

Editat en format d'octau i amb una extensió de 200-250 pàgines, *Pyrenae* presentava com a característica identificadora el color canviant en la portada de cada número, però no en el llom, sempre blanc, així com un logotip que es convertiria en un dels seus símbols d'identitat: el dibuix del *Vas de les Naus*, un referent dels contactes culturals i comercials amb la Mediterrània que constituí un dels principals temes d'estudi de Maluquer de Motes. Identificador que ho era alhora de l'Institut d'Arqueologia i Prehistòria. El *Vas de les Naus* es la denominació que es donà a una gerra bitroncocònica de ceràmica grisa de la costa catalana (COTCAT), l'anomenada *gris emporitana* en el moment en què va ser descobert, datada del segle III a.C., procedent del poblat ibèric del Turó d'en Boscà (Badalona), que va ser donada pel seu descobridor a l'Institut d'Arqueologia i Prehistòria i posteriorment cedida en dipòsit per la Universitat de Barcelona al Museu de Badalona l'any 1993, fins a la seva cessió definitiva el 2009. La composició incisa mostra dues naus prop de la costa representada per unes muntanyes nevades amb el sol al damunt, una referència al comerç a la Mediterrània. Maluquer de Motes dedicà un article al vas en el primer número de la revista (1965: 129-138) i del qual es tingué una reconstrucció més completa després de les intervencions dirigides per Vicenç Baldellou i Emili Junyent al jaciment (Junyent i Baldellou, 1972; cf. Anònim, 2014).

Maluquer de Motes dirigirà la revista amb l'ajut i el suport de Pericot fins a la jubilació d'aquest el 1969, amb la col·laboració com a secretaria editorial d'Ana María Muñoz Amilibia, figurant com a professors ajudants de la revista Agustina Font, Ricardo Martín, Anna Maria Rauret, Carme Solsona, Pere Vegué i Miquel Oliva. El model de revista pel que fa als seus continguts respongué bàsicament a la idea de donar a conèixer la tasca realitzada pels membres de l'Institut d'Arqueologia i Prehistòria, els professors de la Universitat de Barcelona i els col·laboradors externes més propers a Maluquer de Motes i Pericot. Una línia editorial que podria ser qualificada d'excessivament localista des de la perspectiva actual de les revistes científiques, però que serví perquè veiessin la llum nombroses notícies i petits articles sobre arqueologia catalana que, d'una altra manera, possiblement no haurien estat publicats mai. Una línia que, a més, responia a la manera de concebre les revistes arqueològiques espanyoles a mitjan dècada de 1960, cas d'*Ampurias*, que per les raons esmentades era un clar exemple de comparació tot i els intents d'Almagro per obrir la publicació a investigadors estrangers, que en la majoria de casos havien participat en els Cursos Internacionals d'Arqueologia desenvolupats a Empúries (Gracia, 2012: 382). A més a més, la política de Maluquer de Motes serví per a cohesionar al voltant de l'Institut d'Arqueologia i Prehistòria un seguit d'aficionats i professionals lligats al territori, a vegades procedents de l'antic sistema d'organització de la recerca que representaren les comissaries provincials i locals d'arqueologia organitzades per Julio Martínez Santa Olalla entre el 1940 i el 1941 (Gracia, 2009: 213-290), i que en certa mesura havien quedat desplaçats un cop col·lapsà el sistema l'any 1956 per la pressió dels catedràtics de Prehistòria

i Arqueologia de l'Estat, que reclamaren al Ministeri d'Educació Nacional una participació decisiva en la gestió de la recerca arqueològica. Investigadors amb una llarga trajectòria, com ara Francisco Esteve Gálvez, Miquel Oliva Prat, Salvador Vilaseca Anguera o Marià Ribas Bertran son representatius de com s'aconseguí atreure —i col·laborar amb— investigadors de llarga i sòlida trajectòria en l'àmbit local, mentre que d'altres, afeccionats menys professionalitzats, però amb força coneixements de la situació i la potencialitat del territori i moltes vegades indispensables per a determinar l'existència de jaciments o per a accedir a col·leccions particulars, com ara Josep de la Vega, anirien trobant en els números de la revista espai per als seus textos.

La idea de Maluquer de Motes era clarament crear i impulsar des de la Universitat una alternativa a les estructures organitzatives del Museu d'Arqueologia i la Diputació de Barcelona per tal d'assolir una forta implantació territorial i vehicular el flux d'informacions cap a l'Institut d'Arqueologia i Prehistòria, cosa que potenciarà amb la realització de reunions obertes a investigadors professionals i no professionals tots els dimecres en la seu de l'Institut per a obtenir i debatre informació, reunions de les quals sorgí un grapat d'articles que serien publicats a *Pyrenae*, i posteriorment amb l'organització d'una titulació d'extensió universitària, el Diploma d'Arqueologia Hispànica (Maluquer de Motes, 1973: 29), considerada un complement formatiu per als interessats en l'arqueologia, que acabà sent també un complement docent dels estudis universitaris. S'intentà així que la Universitat de Barcelona tornés a ser el centre de la recerca arqueològica a Catalunya com a nucli únic de formació de les futures promocions de professionals, una de les raons per les quals el Museu Arqueològic i el seu personal es vincularen a la Universitat Autònoma de Barcelona arran de la seva creació l'any 1968, com a resultat de l'interès del govern franquista d'afeblir el moviment universitari desplaçant-lo lluny del centre de les ciutats.

Aquesta orientació coincidirà amb la desaparició de les col·laboracions a *Ampurias* dels principals referents de l'Institut d'Arqueologia i Prehistòria per raons òbvies, tot i que amb el temps, amb el progressiu distanciament d'Almagro Basch de Barcelona i els bons oficis de Pericot i de Ripoll, les relacions acadèmiques entre les dues institucions enfrontades tornaran a ser fluides, com palesa l'organització conjunta de l'edició de 1967 del Curs Internacional d'Arqueologia a Empúries. Es demostra a partir de l'anàlisi dels firmants dels textos dels primers números de la revista, dividits segons els sumaris en quatre blocs en la major part dels casos: *articles, varia, crònica de l'Institut i bibliografia*, afegint-hi quan era necessari un apartat de *necrològiques*. Al número 1 (1965) signaren textos Pericot, Bosch Gimpera, Muñoz, Esteve Gálvez, Rauret, María Luisa Serra, Maluquer de Motes, Oliva, Antonio Arribas Palau, Glòria Trias, Tarradell, Solsona i Palol, mentre que al número 2 (1966) repetiren Pericot, Bosch, Esteve Gálvez, Maluquer de Motes i Trias, i s'hi van incorporar Gabriel Rodríguez, Miquel Fusté, Federico Watterberg, Bartomeu Enseñat, Mercedes Vegas, Alberto Balil, Marià Ribas, Salvador Vilaseca i Antonio Tovar, representants bàsicament de les relacions personals a Mallorca, Salamanca i Valladolid, de Pericot, Maluquer de Motes i Palol, un recurs lògic per a una revista de nova creació. Serà al número 3 (1967) quan es publicaran els primers articles en un idioma diferent al castellà, amb

els textos en francès de Jean Arnal i Anick Robert sobre el jaciment de Château de Lébus i, en anglès, de William H. Waldren i J.S. Kopper sobre les datacions radiocarbòniques i la seva importància per a la seriació cronològica de la prehistòria a l'illa de Mallorca. Però no es tractarà, almenys pel que fa als resultats, d'un intent d'internacionalització de la revista, sinó d'un fet puntual, basat un cop més en les coneixences personals, que pràcticament no es repetirà fins a la fi de la primera etapa.

Probablement, en el panorama de la ciència europea de la segona meitat de la dècada de 1960 era molt difícil aconseguir que investigadors reconeguts d'altres països europeus acceptessin publicar el resultat de la seva recerca en una revista de l'Estat espanyol que comptava amb un àmbit territorial de difusió limitat; cal no oblidar que la ciència arqueològica espanyola, tot i l'èxit assolit l'any 1954 amb la celebració a Madrid del IV Congrés Internacional de Ciències Prehistòriques i Protohistòriques que presidí Pericot, tenia una escassa projecció internacional pel que fa al coneixement i l'acceptació dels resultats dels treballs de recerca. I cal recordar també de la mateixa manera que no era un problema de manca de contactes internacionals de primer nivell, perquè tant Pericot com Maluquer de Motes, com també Tarradell, Palol i Arribas, per esmentar els principals arqueòlegs catalans que en aquell moment no formaven part de la Universitat de Barcelona, però que es mantenien vinculats a Catalunya, comptaven amb molts vincles amb investigadors de prestigi, degut, per exemple, a la seva pertinença a organismes com la Unió Internacional de Ciències Prehistòriques i Protohistòriques (UISPP), cas de Pericot i Maluquer de Motes (Gracia, 2009: 417-456; Gracia, 2011: 477-524; Díaz-Andreu, 2012), o bé per l'organització de reunions científiques i estades continuades en centres de recerca europeus i nord-americans en els dels altres tres investigadors esmentats (Gracia, 2012: 193-222). No es tractava, doncs, d'un problema de prestigi personal, sinó del model de revista. Una decisió que es refermarà al llarg de la resta de números de la primera etapa, on al costat dels textos dels catedràtics fundadors, i dels treballs de Tarradell i Palol que s'incorporaren a la Universitat de Barcelona a principi de la dècada de 1970, aniran apareixent articles producte de la recerca dels investigadors i professors formats sota el seu mestratge, definint així una continuïtat del concepte d'Escola de Barcelona que era en la ment de Maluquer de Motes i Pericot.

Val a dir també que es desaprofitaron les ocasions d'internacionalització de la revista que es produïren al llarg de la primera etapa; el cas més significatiu va tenir a veure amb els dos volums d'homenatge dedicats a Lluís Pericot, núms. 5 (1969) i 6 (1970), en què es canvià la distribució tradicional de continguts per una única d'articles, tot igualant la importància donada als diversos textos amb independència de la seva temàtica i extensió. En el primer participaren, amb l'excepció d'Ignacio Barandiarán, investigadors vinculats directament a l'Institut o a la Universitat de Barcelona, com Bosch Gimpera, Josep Padró, Maria Eugènia Aubet, Miquel Cura, Anna Maria Ferran, Carmen Alonso, Maria Bobadilla, Maria Rosa Puig, Claudi Esteva Fabregat, Antonio Arribas i J. Wilkins, mentre que en el segon, tot i seguir essencialment la mateixa línia pel que fa als signants dels articles, es van incloure dos textos d'investigadors francesos: un estudi de Francis Chanteet, Jean Guilaine

i Armel Guillemaut sobre la distribució de les denes de *callais* al sud de França, i un altre elaborat per Jean Arnal, A. Bouscaras, C. Hugues, J. Peyron i A. Robert dedicat a l'anàlisi d'un conjunt de fíbules procedent del dipòsit de Rochelongues, però no s'aprofità l'ocasió per demanar treballs al gran nombre d'investigadors anglosaxons vinculats a Pericot. El mateix Institut d'Arqueologia i Prehistòria i la Universitat de Barcelona dedicaren un volum d'homenatge a Pericot amb el títol *Estudios dedicados al Profesor Dr. Luis Pericot* —número 23 de la sèrie *Publicaciones Eventuales* de l'Institut d'Arqueologia i Prehistòria— coordinat per Maluquer de Motes, però no es publicà fins a l'any 1973; és a dir, cinc anys després del número 5 de *Pyrenae*. El retard fou el resultat, segons indicà al prefaci Maluquer de Motes (1973: XI-XII), de les dificultats per a coordinar el gran nombre d'investigadors que van voler participar en l'homenatge, i els problemes d'endarreriment en la recepció dels articles, la compaginació i l'edició (Maluquer de Motes, 1973: 36-36), mentre que el fet d'haver publicat prèviament els dos volums de *Pyrenae* amb la mateixa finalitat s'explicà com una recomanació del comitè permanent dels *Congresos Arqueológicos Nacionales*, que exhortà totes les universitats a dedicar un número de les seves sèries a Pericot, petició que no va arribar a fructificar tret de l'excepció esmentada. Al volum de l'any 1973 sí es demostra una clara internacionalització dels participants, vinculats essencialment a Pericot per dos motius: els seus reiterats viatges a Amèrica per a impartir cicles de conferències i la seva llarga trajectòria com a membre del comitè directiu dels *Congresos Internacionales de Ciències Prehistòriques i Protohistòriques (CISPP)*, i posteriorment de la *Unió Internacional de Ciències Prehistòriques i Protohistòriques (UISPP)*, i en el qual figuren, entre d'altres, treballs de Grahame Clark, François Bordes, Denise de Sonneville-Bordes, Jean Guilaine, André Leroi-Gourhan, Glyn Daniel, Wilhelm Dehn i Raymond Lantier. És força interessant el fet que els investigadors participants pertanyessin tant a la generació anterior a la Segona Guerra Mundial, com a aquella que desenvolupà la seva tasca científica un cop acabada, un exemple clar del prestigi de Pericot.

L'anàlisi de la bibliometria dels primers números de la revista, que es podria estendre a la resta de volums de la primera etapa sense variacions apreciables, no s'ha de veure com una crítica del valor de la revista i dels seus continguts, sinó com un reflex del model de treball que Maluquer de Motes i Pericot van definir per a la publicació: el d'una revista clarament corporativa o, si es vol, fins a cert punt endogàmica, perquè és evident que en poc temps *Pyrenae* es va consolidar en el panorama de la difusió de la recerca en prehistòria i arqueologia de l'Estat i va assolir un nivell equiparable al dels seus referents, que seguien models similars en la definició i la composició dels seus continguts. De la mateixa manera, cal indicar que l'objectiu de refer els intercanvis de publicacions es va assolir plenament, ja que amb el temps s'arribà a una xifra propera als quatre-cents cinquanta anuals, base de la reconstrucció dels fons bibliogràfics de la Universitat.

Per influència de Maluquer de Motes, *Pyrenae* esdevingué ràpidament una publicació defensora de la idea del paper preeminent que la Universitat havia d'assumir en el camp de la recerca, per davant dels museus arqueològics, dels serveis d'arqueologia sostinguts per les diputacions provincials i els ajuntaments, i fins i tot de les estructures vinculades

a l'Estat, aprofitant el reconeixement de la tasca que feien les universitats per al Ministeri d'Educació Nacional: «esa nueva política venía a ser el reconocimiento de una realidad innegable, y es el hecho de que precisamente la Universidad sea la única cantera posible e inmediata para la formación de investigadores como labor propia y esencial de la misma, y por el hecho, además, de que otros ensayos se han mostrado si no ineficaces, sí por lo menos enormemente costosos y poco rentables, cuando no han conducido a un verdadero fracaso». En el cas concret de Catalunya, la diana de les paraules de Maluquer era molt clara. Però, a més a més, indicava que ja havia arribat l'hora que el professorat universitari deixés de treballar per a centres aliens a la universitat, que en moltes ocasions no arribaven a donar sortida a la tasca realitzada, mentre que als centres d'ensenyament superior no es podia trobar recerca inèdita. Una política teòrica que en diverses ocasions no referendà amb fets. Era evident que el seu plantejament cercava la defensa de les publicacions universitàries en els camps de la prehistòria i la arqueologia, tant monografies com revistes periòdiques, posant com a exemple la tasca desenvolupada a les universitats de Salamanca i de Barcelona, i molt especialment els treballs del Seminari de Prehistòria i Protohistòria de la Universitat de Saragossa, dirigit pel professor Antonio Beltrán Martínez, i el Laboratori d'Arqueologia de la Universitat de València, impulsat pel professor Miquel Tarradell i Mateu. No es tractava només de reconèixer la dedicació de dues persones properes a Maluquer de Motes, sinó també d'expressar un clam clar i explícit per les absències en la cita.

Segona etapa (1993-2003)

Maluquer de Motes va ser sens dubte el motor que impulsà *Pyrenae* al llarg de la seva primera etapa, però el model de revista entrà en crisi a partir de l'any 1977, quan la periodicitat passà d'annual a biennal amb un seguit de números dobles que reflectien les dificultats d'aconseguir els recursos econòmics necessaris per a continuar amb la publicació —la Universitat assumia el 40 % del cost de la revista i les conseqüències de la crisi econòmica del 1973 es feren sentir amb força en les disponibilitats— (Anònim, 1975: 7), amb un nombre subscriptors minvant, tirades desproporcionades en relació amb la distribució efectiva, i un sistema de compaginació i impressió ancorat en el temps que es realitzava en el taller-impremta de la Diputació de Barcelona, definia una fórmula en bona mesura superada, ja que els treballs restaven en espera de ser publicats un període no inferior a dos anys i les característiques formals, com també els continguts, de *Pyrenae* s'allunyaven cada cop més dels nous models i directrius de la recerca arqueològica que es començaran a difondre a Espanya cap a final de la dècada del 1970. Els esmentats números dobles se succeïren: 13-14 (1977-1978), 15-16 (1979-1980), 17-18 (1981-1982) i 19-20 (1983-1984), per concloure amb el número 21 (1985), que ja no seguí el model d'articles, sinó que recollí les comunicacions presentades entre el 20 i el 22 de març de 1982 al *X Symposium*

de *Prehistòria i Arqueologia Peninsular* o *II Reunió d'Economia Antiga de la Península Ibèrica* que organitzà l'Institut d'Arqueologia i Prehistòria sota la direcció de Miquel Tarradell, el penúltim de la sèrie promoguda per l'Institut i que finalitzà en la reunió de Vic del 26 al 28 de novembre de 1982, les actes del qual serien publicades ja per la revista *Ausa*. I tot això sense oblidar que en molts casos l'any de publicació atribuït a les revistes ja des de l'inici gairebé mai no coincidia amb el cronològic de la seva aparició, un darrer número que coincidí també amb el darrer de les *Memorias del Instituto de Arqueología y Prehistoria*, que deixà de publicar-se el mateix any amb el recull d'activitats corresponent al 1984. Com a reflex del final d'una època, *Informació Arqueològica* deixà també d'editar-se el mateix 1985.

La jubilació de Maluquer de Motes l'any 1984 acabà d'estrancar el projecte, degut a la manca de relleu i al fet que, al mateix temps, l'Institut d'Arqueologia i Prehistòria i la Universitat van iniciar el procés per a publicar una gran obra d'homenatge a la seva trajectòria acadèmica, que es considerà que havia de ser, en ordre cronològic, la publicació següent de l'Institut, com a cloenda d'una etapa de gairebé trenta anys, marcada per la seva forta personalitat. Però, tot i que la resposta acadèmica fou immediata i —cosa encara més sorprenent en aquest cas— majoritàriament ajustada als terminis de lliurament d'originals indicats, el projecte constituí un lamentable i dolorós fracàs, degut a la mala gestió de l'empresa encarregada de la publicació, que consumí els fons recaptats pel Departament amb el suport d'altres instàncies de la Universitat sense lliurar els dos volums compromesos i, el que encara és més greu, sense retornar els originals lliurats pels autors que es van sumar a l'homenatge projectat. Es va perdre una documentació que hagués possibilitat relançar el projecte original.

Aquest afer obrí una profunda crisi a la revista, degut a l'enfrontament en el si del Departament de Prehistòria, Història Antiga i Arqueologia de la Universitat entre els partidaris de tirar endavant com fos el degut homenatge a Maluquer, i els qui consideraven que, transcorregut un temps raonable sense solució, s'havia de passar pàgina i continuar amb la publicació de *Pyrenae* o bé encetar una altra revista completament nova, tot recordant que homenatges com el que es plantejà fer a Maluquer de Motes es podien haver encarregat directament al Servei de Publicacions de la Universitat de Barcelona, que tenia ja aleshores una sèrie de volums d'homenatge als professors més destacats de la institució, o bé haver cercat recursos aliens per a complir amb el deure de reconeixement del mestratge, com es va fer en els casos dels professors Miquel Tarradell, publicat el 1993 per l'Editorial Curial, tres anys després de la seva jubilació, i Pere de Palol, per Publicacions de l'Abadia de Montserrat el 1996, també tres anys després de complir el seus setanta anys, però amb una clara diferència: en tots dos casos els homenatjats hi van poder assistir i gaudir del tribut que se'ls dedicà. Un altre element se sumà a aquesta crisi: la dissolució de l'Institut d'Arqueologia i Prehistòria l'any 1989 com a resultat d'una decisió de l'equip de govern encapçalat pel rector Josep Maria Bricall, que considerà inoperant i injustificat un organisme d'aquest tipus en un moment en què es volien potenciar els departaments i les divisions organitzatives en què s'estructurà llavors la Universitat de Barcelona. L'Institut d'Arqueologia i Prehistòria es considerà buit de contingut, perquè la recerca es desenvolupa

lupava aleshores de manera majoritària, per no dir-ne exclusiva, des del Departament i la tasca docent d'extensió universitària que constituïa la principal aportació i funció d'aquest Institut era perfectament assumible pel Departament. Per això es considerà que *Pyrenae*, la revista de l'Institut, havia de finir amb ell, ja que havia nascut com a òrgan d'expressió de la seva recerca i no dels departaments universitaris, tot i que, amb Maluquer de Motes i degut a la seva forta personalitat, la línia divisòria en moltes ocasions no era gens clara.

La incorporació al departament de nous professors no vinculats prèviament en la seva formació acadèmica i professional amb la Universitat de Barcelona i la necessitat de potenciar les tres àrees de coneixement integrades al Departament —prehistòria, història antiga i arqueologia—, amb interessos específics, motivà una reflexió sobre el model de revista i la seva mateixa existència. Es va concloure la necessitat de disposar d'una publicació pròpia per a mantenir un nivell d'igualtat amb els departaments d'altres universitats i consolidar el flux dels intercanvis de publicacions, una necessitat bàsica per al desenvolupament de la recerca que ja havia començat a patir els efectes de la suspensió de *Pyrenae*.

En una decisió de compromís, el Departament acordà reprendre la publicació de la revista assumint per una banda la seva història anterior com a òrgan d'expressió de la recerca de l'Institut d'Arqueologia i Prehistòria i per una altra l'obra iniciada per Maluquer de Motes, a partir del número 24, deixant-hi un buit, corresponent a un número doble, el 22-23, per a la realització d'un volum d'homenatge al seu fundador en el qual el Departament assumiria, a banda del finançament, el cost anímic i professional que per a molts investigadors significà tant la fallida del projecte anterior com la manca d'explicacions clares de les seves raons. Però, mentre el número 24 va veure la llum el 1993, finalitzant així una interrupció que es va allargar per espai de vuit anys, el projectat volum d'homenatge trigaria encara sis anys més, perquè fins al 1999 no es publicà el volum doble reservat a l'efecte, tot cobrint el buit correlatiu creat en la sèrie, i que ocasionà no pocs problemes al sistema d'intercanvi. Sis anys que es consumiren inicialment en la definició del nou projecte; nous intents fracassats de recuperar els originals en mans dels antics gestors del primer projecte d'homenatge; converses per a obtenir un nou finançament per a un projecte que no era l'estrucrat, però que tenia essencialment el mateix objectiu, i un pacte final per a solucionar d'una vegada per totes un problema que amenaçà en molts casos el bon nom del Departament per la seva incapacitat de resoldre la qüestió, i la lògica incomprensió dels fets per part dels investigadors i dels deixebles del professor Maluquer de Motes, que en no formar part del mateix no eren al cas, almenys oficialment, de l'entramat del problema. Com s'indica en el pròleg del número 22-23: «no es normal fer un homenatge a una persona quinze anys després de la seva jubilació» (Anònim, 2000: 7), i caldria afegir que tampoc no ho és fer-ho onze anys després del seu traspàs, en condicions normals. Però en aquest cas va ser així. Com no es van poder recuperar els originals lliurats entre els anys 1984 i 1986, es va optar per una solució de compromís i publicar de nou alguns dels articles clau en la trajectòria científica de Maluquer de Motes, precedits d'uns curts estudis introductoris que analitzessin la seva transcendència, impacte posterior i vigència, encarregats a deixebles o col·laboradors del professor Maluquer de

Motes en els diferents camps de recerca que va tractar, tot i que el nombre d'aquests no arribà ni de lluny al de participants en el primer homenatge, afegint-hi així un greuge personal a tots els qui se'n van sentir exclosos. Com també s'indica en un pròleg en què el departament assumí la responsabilitat del fracàs anterior: «segurament molta més gent hauria volgut col·laborar, però la limitació imposada pel model d'oferiment ho feia impossible. Els preguem a tots ells ens disculpin. La seva col·laboració en un fallit homenatge [...] mostra la seva voluntat d'homenatjar-lo i la seva voluntat de recordar-lo per sempre més». Ara sí, amb la publicació del número 22-23, tot i que en el nou format i disseny que la revista prengué a partir del número 24, es podia considerar tancada una etapa, almenys físicament, però per a molts no emocionalment, ja que altres institucions van recollir el testimoni i realitzaren volums d'homenatge a Maluquer de Motes davant la dificultat de comprendre l'actuació de la Universitat de Barcelona.

La segona etapa de *Pyrenae* vingué marcada per un canvi en el concepte de revista i en el seu disseny. Prenent com a model estètic revistes consolidades editades en altres universitats o centres d'investigació espanyols, com ara *Archivo Español de Arqueología*, *Gerión*, *Complutum*, *Zephyrus* o *Trabajos de Prehistoria*, es decidí canviar el format de 8è a 4t; representar la revista amb un únic color que passà a ser el fúcsia segons un disseny del Servei de Publicacions de la Universitat; mantenir una tirada propera als set-cents cinquanta exemplars, que amb el temps es demostrà excessiva en relació amb la demanda, els intercanvis i el subscriptors; mantenir també una extensió propera a les tres-centes pàgines per número i, el més important, dividir la revista en tres parts ben diferenciades: articles, vària i ressenyes. Una estructura clàssica que en gran mesura ja provenia de l'etapa anterior i que es mantindria al llar d'aquesta, tot i que amb alguns canvis notables en el disseny, com ara el text a doble columna, la definició d'un llibre d'estil de notes i citacions bibliogràfiques, els resums en anglès i/o català/castellà a l'inici de cada article o les paraules clau. Es tractà, sens dubte, d'una aposta per la qualitat formal.

La responsabilitat de tirar endavant la nova etapa va recaure en Maria Àngels Petit i Mendizàbal, primer com a secretària de redacció i tot seguit com a directora, que assolí el repte de crear de nou una publicació adaptada a les noves directrius de la difusió de la recerca tot i mantenir l'enllaç amb les arrels de l'etapa anterior amb l'ajut de Mercè Bergadà com a secretària de redacció. Es nomenà un consell de direcció integrat per Josep Maria Fullola, Josep Maria Gurt, Mercè Roca i José Remesal, els catedràtics en aquell moment, i un consell de redacció que, en un primer moment, va estar format per dos representants de cadascuna de les àrees de coneixement que integren el Departament, en aquest cas Francisco Gracia Alonso, Fernando Martín, José Luis Maya, Rosario Navarro, Josep Padró i Joan Sanmartí. El canvi més significatiu de la segona etapa es troba en els continguts, permetent el gran nombre d'originals rebuts augmentar els nivells d'exigència en la selecció dels articles. També s'introduïrien elements vinculats amb la qualitat, com ara les avaluacions dobles i la discussió del contingut inclòs en els diferents números pel consell de redacció.

Tot i que la revista continuarà sent en gran mesura l'òrgan de publicació de la recerca feta pels membres del Departament en un moment en què encara no eren decisius els

índexs d'impacte i la conveniència curricular de publicar treballs en revistes i col·leccions de referència altres que les del propi centre de treball, l'anàlisi dels articles mostra un clar intent de posicionar *Pyrenae* com una revista de referència, obrint-la a investigadors d'arreu de l'Estat i d'Europa, cercant articles i continguts abans d'esperar l'arribada d'originals fins a completar el volum necessari per a publicar un número. Així, en el primer volum, el 24 (1993), es mostra un evident canvi generacional pel que fa als signants dels articles, ja que en gran mesura els textos corresponen a l'elaboració de tesines i treballs de recerca realitzats per joves investigadors vinculats als equips de recerca que s'anaren formant al Departament, al temps que la crida feta als investigadors d'arreu perquè tornessin a considerar *Pyrenae* un mitjà útil i de qualitat per a difondre la seva investigació va donar els primers fruits amb estudis signats per José Manuel Vázquez Varela, Federico Bernaldo de Quirós i Ana Neira Campos, una tendència que es consolidà en el número següent, el 25 (1994) que també mostra un augment de la publicació de treballs realitzats per equips i no tan sols per investigadors individuals, un clar exemple del canvi que experimentaren la metodologia i el concepte del treball arqueològic al llarg de la dècada del 1990. La tendència es mantindrà en els números 26 (1995), 27 (1996) i 28 (1997), que significaran la consolidació de la nova proposta. Els membres més joves dels equips de recerca continuaren aportant el major nombre de textos per a la publicació, com exemple de l'embranchada i la vitalitat del Departament, amb la suma de noves especialitats i àrees de treball al projecte, un cop superades les reticències que suscità en alguns casos la revitalització de la revista i el model editorial que aprovà el Departament. Si bé el nombre de contribucions d'investigadors de fora de l'Estat no va ser determinant en aquests números, sí es va poder assolir un fet significatiu: *Pyrenae* tornà a ser una revista apreciada per investigadors d'arreu de l'Estat com a mitjà per a difondre els resultats del seu treball i, cosa força interessant, s'aconseguí vehicular una part de la recerca que es duia a terme en altres universitats i centres de recerca de Catalunya, assolint així la revista, gràcies al respecte de la periodicitat, la qualitat formal i els continguts, una posició preminent tot i l'existència d'altres capçaleres consolidades que fins al moment no havien patit la crisi que la revista afrontà entre les seves primera i segona etapes. Va ser força significatiu que, en l'apartat de ressenyes crítiques, acceptessin de col·laborar-hi —per tractar-se d'encàrrecs— investigadors i especialistes d'altres universitats i centres de recerca, sobretot a partir del número 28 (1998).

El 1999 es compliren trenta anys de la jubilació de Lluís Pericot i vint-i-un del seu traspàs, i la revista recordà el fet amb dos textos. En el primer, signat pel Consell de Redacció (Consell de Redacció, 1999: 7-8) es realitzà un breu repàs de la seva biografia acadèmica i de recerca, de la qual curiosament es va excloure tota menció al seu paper en la fundació de *Pyrenae*, assumint així que es tractà d'una iniciativa exclusiva de Maluquer de Motes. En el segon, signat per Artur Cebrià (1999: 9-14), s'analizà la figura des d'una perspectiva crítica, definit llums i ombres en la seva actuació i rastrejant la petja de Pericot en l'arqueologia catalana i espanyola al llarg de més de mig segle de carrera professional, però en aquest segon cas tampoc no es feia cap referència a la seva participació en la creació de la revista, un cas no aïllat, perquè es repeteix en altres treballs posteriors (Fullola,

2011: 302-305), i que demostraria com de manera generalitzada la idea de *Pyrenae* i la seva posada en marxa s'atribueix en la memòria col·lectiva dels professionals de l'arqueologia catalana exclusivament a Maluquer de Motes, oblidant sovint el pes específic que Pericot tenia en aquell moment a la Universitat de Barcelona, un prestigi decisiu per a fer realitat projectes de tota mena, com es demostrarà poc després de l'aparició de la revista en la proposta de revisió del sistema d'estudis a la Facultat de Filosofia i Lletres que Maluquer de Motes impulsà i aconseguí implantar (Gracia 2013: 323-341). Per problemes de producció i del funcionament del Servei de Publicacions, els dos darrers volums d'aquesta etapa, 31-32 (2000-2001) i 33-34 (2002-2003), tornaren a ser números dobles, però el nombre de pàgines fou també superior al normal, amb un augment del nombre d'articles, com també del de ressenyes de llibres, mostra de la repercussió de la revista, ja que les obres analitzades no es triaven entre les novetats editorials, sinó que havien de ser trameses pels autors amb aquesta finalitat.

Com a resultat del treball fet, *Pyrenae* tornà a situar-se en el panorama de la difusió de la recerca a escala estatal, esdevingué de nou una revista de periodicitat anual i constant, i ajudà a augmentar el nombre d'intercanvis i, amb ells, els fons de la biblioteca del Departament de Prehistòria, Història Antiga i Arqueologia, una tasca que, dirigida per Maria del Vilar Vilà i Bota, va permetre recuperar la relació bibliogràfica amb altres institucions.

Tercera etapa (2004-2015)

Els canvis en els conceptes i sistemes de classificació i avaluació de les revistes científiques en el camp de les humanitats que es desenvoluparen a principi de segle i, molt especialment, la definició dels índexs d'impacte com un dels referents essencials en l'anàlisi dels resultats de la recerca van fer palès que calia un replantejament de la revista per a definir de nou la seva filosofia, els objectius, el format i els continguts per a treure profit en l'esmentat procés d'adaptació. Després d'un debat en el si del Departament i l'estudi de diverses idees, va ser acceptada una proposta presentada per Gisela Ripoll, Rosa Ma Albert i Jaume Buxeda que donà pas a una nova etapa de la revista.

Entre els canvis que s'aprovaren, l'essencial va ser el trencament definitiu amb la idea de *Pyrenae* com una revista continuadora del desaparegut Institut d'Arqueologia i Prehistòria —un aspecte que ja havia pres cos al llarg de l'etapa anterior, però que ara fou definitiu— i la seva vinculació conceptual definitiva al Departament com a òrgan de representació editor de la revista, però amb una clara idea d'internacionalització, una transformació que s'exemplificà en la modificació de la capçalera que passà a ser *Pyrenae. Revista de Prehistòria i Antiquitat a la Mediterrània occidental / Journal of Western Mediterranean Prehistory and Antiquity*, demostrant l'interès de focalitzar el camp específic del contingut de la revista en la Mediterrània occidental amb l'objectiu que esdevingués una publicació

de referència de la recerca en aquest espai geogràfic, des de la prehistòria fins a l'edat mitjana, cohesionant així els continguts i evitant alhora difondre una idea d'especialització o particularisme temàtic. Per a aconseguir-ho es va adoptar el concepte d'edició bilingüe o plurilingüe, acceptant articles en qualsevol idioma científic, alhora que es potencià la publicació d'extensos resums en anglès dels articles redactats en castellà i/o català per a afavorir la seva internacionalització i, amb ella, el reconeixement de la revista. Aquesta nova línia editorial, iniciada amb el número 35, publicat l'any 2004, s'ha demostrat encertada en anticipar-se en el temps a la resta de revistes d'arqueologia i prehistòria a Catalunya que van iniciar molts anys més tard el mateix procés, que encara hi estan immerses o que no l'han iniciat. D'altra banda se situava en un pla d'equitat amb altres publicacions de l'Estat que van optar fa anys, seguint en alguns casos una evolució paral·lela, per models similars que fossin equiparables als nivells recognoscibles i exigibles en el marc de la recerca científica internacional, un fet essencial en el model d'avaluació i formulació de rànquings per a les universitat i la recerca al qual estem abocats com a resultat dels processos de globalització i difusió immediata dels resultats. Idees com ara l'estricta puntualitat en l'aparició dels dos fascicles anuals; les avaluacions dels originals mitjançant el sistema doble a cegues; la decisió de no reproduir textos publicats amb anterioritat o lliurats a altres revistes pels autors en un intent d'assolir una doble difusió dels seus treballs, i unes estrictes normes ètiques per a autors, avaluadors i editors constituïran els trets distintius de la nova etapa.

El segon canvi important va consistir a escometre un replantejament del model formal de revista, que va dur associada la modificació del disseny. Inspirat en revistes anglosaxones de primer ordre, com ara *Antiquity*, *Archeometry* o *Early Medieval Europe* s'optà pel format en 8è i la divisió dels números en dos fascicles anuals de periodicitat semestral, amb un projecte de disseny i maqueta realitzat per Natàlia Arranz. L'objectiu del canvi consistia a afavorir la rapidesa de la publicació dels originals acceptats i dividir l'estructura dels continguts en dos blocs, organitzant el primer fascicle amb un article o treball de fons i 4 o 5 articles, i el segon amb 4 o 5 articles, més un fòrum de discussió temàtica segons els casos, ressenyes crítiques d'obres publicades al llarg del darrer any, i notícia de la tasca de recerca i docència realitzada al Departament amb el llistat de tesis doctorals, tesis de llicenciatura i treballs finals de màster (TFM). El disseny es va completar amb un nou model normatiu de presentació d'originals i el canvi en el color identificatiu de la publicació, que passà a ser el granat fosc i permet destacar la grafia en blanc sobre la coberta, la contracoberta i el llom, amb els consegüents maldecaps per a aconseguir que el color Pantone sigui exactament el mateix en els fascicles successius, com si els esperits de les impremtes volguessin recuperar la gama cromàtica de la primera etapa. En la coberta, el logotip de la Universitat de Barcelona va substituir l'anterior del *Vas de les Naus*, que ara presideix la pàgina interior de crèdits, i s'hi afegí la denominació del Departament com a referent editorial i científic de la revista. La memòria històrica de la publicació es manté en la segona pàgina amb la menció al professor Maluquer de Motes com a fundador, sota l'epígraf *tercera època*.

El Departament confià la direcció de la revista a Gisela Ripoll, amb el suport de Rosa Ma Albert, Jaume Buxeda i Víctor Revilla com a editors adjunts, tasca que en la actuali-

tat desenvolupen l'esmentat Víctor Revilla, Miguel Ángel Cau, Inés Domingo i Francisco Javier López-Cachero. Es nomenà també, a partir del número 35, un consell d'editors associats integrat per Geza Alföldy (Universität Heidelberg), Carmine Ampolo (Scuola Normale Superiore, Pisa), Manuel Bendala Galán (UAM), Gian Pietro Brogiolo (Università di Padova), Richard E. Jones (University of Glasgow), Francesco D'Andria (Università degli Studi di Lecce), Josep Ma Fullola i Pericot (UB), Jean Guilaine (Collège de France, París), Vassilis Kilikoglou (Laboratory of Archaeometry, NCSR «Demokritos», Aghia Paraskevi), Francisco Marco Simón (UdZ), Jean Paul Morel (CNRS, Centre Camille Jullian, Ais de Provença), Ana Maria Muñoz Amilibia (UNED), Maria Àngels Petit i Mendizàbal (UB), Michel Py (CNRS, Lattes), Fernando Quesada Sanz (UAM), José Remesal Rodríguez (UB), Arlene Rosen (University College, Londres), Mercè Roca Roumens (UB), Ramón Teja Casuso (Universidad de Cantabria), Maria del Vilar Vilà i Bota (UB), Valentín Villaverde Bonilla (Universitat de València), Chris J. Wickham (University of Birmingham) i Joao Zilhao (UB). La compaginació i la producció editorial canviaren, amb una externalització del treball: el Servei de Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona va ser reemplaçat per l'empresa Binorama Serveis Editorials, dirigida per Albert Rubio, bon coneixedor dels temes tractats en els continguts de la revista, amb un excel·lent nivell de professionalitat.

El nou model va començar a fer-se palès en els dos fascicles del núm. 35 (2004). En el corresponent al primer semestre de l'any, més de la meitat dels articles publicats eren signats per investigadors que no pertanyien al Departament, i un terç foren editats en llengües diferents del català i/o castellà, mentre que en el segon fascicle s'incorporà un recurs fins al moment no utilitzat a *Pyrenae*: la rèplica i contrarèplica de textos en un fòrum de discussió, en aquest cas presentant les postures de Achim Arbeiter i Isidro G. Bango Torviso en relació amb l'art pre-romànic a Hispania, un element que tot i ser comú especialment al món editorial anglosaxó per a enriquir els continguts del textos aportant-hi diverses versions i crítiques constructives, només en comptades ocasions havia estat emprat en revistes espanyoles. Com exemples dels fòrums de discussió es poden esmentar el debat mantingut en el núm. 36.2 (2005) per Joan Sanmartí i Pierre Moret en relació amb la interpretació de la protohistòria a Catalunya; el que a propòsit del mausoleu de Centelles (Constantí, Tarragona) realitzaren Manuel Sotomayor i Javier Arce en el núm. 37.2 (2006) a partir d'un text del segon; o el què implicà Daniella E. Bar-Yosef Mayer, Mary C. Stiner i Antonietta Jerardino a propòsit d'un article d'aquesta última sobre l'explotació dels recursos pesquers durant la prehistòria a l'Àfrica en el núm. 41.2 (2010). També s'intentà que especialistes en diversos temes realitzessin estudis de síntesi per a ser publicats com a primer article de cada fascicle, una tasca que, en l'esmentat núm. 36.1, recaigué en Javier Arce que tractà els problemes de l'Antiguitat Tardana, mentre que João Zilhão analitzà en el núm. 37.1 (2006) la problemàtica de la transició entre el paleolític mitjà i superior a la península Ibèrica, article que donaria peu a una rèplica de Manuel Vaquero en el núm. 37.2 (2006).

El segon fascicle del núm. 35 marcà també el caràcter receptor dels treballs per a la nova etapa, en ser signats tots els articles per investigadors aliens al Departament, resultat de la cerca feixuga d'originals desenvolupada pels editors, que obrí una línia de treball

que es consolidaria en els números següents. Val a dir que la nova etapa no va quedar lliure de crítiques internes, que, en funció de la coexistència de tres àrees de coneixement en el si d'un mateix departament, i sent el seu pressupost ordinari la principal font de finançament de la revista —és a dir, uns recursos que podrien haver estat destinats a altres tasques docents o de recerca—, fons als quals cal afegir les aportacions de la Facultat de Geografia i Història i, d'ençà del 2010, de la Universitat de Barcelona, se centraren en el no-manteniment d'un equilibri de continguts entre totes tres, un problema resultat no d'una direcció específica, sinó de la diversitat d'originals rebuts per la revista, ja que és evident l'existència d'un efecte crida potenciat pel fet de mantenir escrupolosament la temporalitat d'edició i, com a resultat d'això, l'interès dels continguts.

A diferència d'altres publicacions en el camp de la prehistòria, l'arqueologia i la història antiga que defineixen estrictament el nombre de paraules o caràcters que poden assolir els articles que admeten i són molt estrictes pel que fa al nombre de pàgines que un text pot ocupar en els seus números o fascicles per a afavorir la síntesi sobre l'exposició detallada de continguts, la tercera etapa de *Pyrenae* s'ha caracteritzat per no imposar límits extremadament rigorosos a l'extensió dels articles, un fet que ha permès als autors desenvolupar l'explicació de la seva recerca i utilitzar en molts casos el recurs de les notes a peu de pàgina —cada cop menys freqüent en la bibliografia acadèmica— per a ampliar o explicar conceptes. S'ha optat, doncs, per prioritzar la qualitat i la profunditat dels textos en relació amb el nombre de treballs publicats en cada fascicle, que no ha estat uniforme al llarg dels darrers anys. Els articles llargs, ja siguin síntesis o aportacions de coneixement bàsic, constitueixen una excel·lent opció en el camp de les humanitats per a explicar tots els matisos possibles d'un tema. De la mateixa manera, el nombre de figures o il·lustracions s'adequa a les exigències del text.

Els canvis esmentats eren absolutament necessaris en funció de l'evolució del concepte de revista científica desenvolupat ja a finals del segle xx i molt especialment en els primers anys del segle xxi, quan els paràmetres de qualitat van començar a ser la norma comú en els processos d'avaluació de la recerca a tots els nivells, i van permetre ajustar la revista a les directrius de qualitat utilitzades per les publicacions científiques d'àmbit europeu i nord-americà. Això implicà, entre d'altres decisions, aprofundir en l'avaluació dels articles rebuts mitjançant el sistema de pars cecs amb límit temporal per a la redacció dels informes segons un model normalitzat molt exhaustiu, que permet complir amb els terminis de tancament, impressió i distribució dels dos fascicles de cada número dintre dels respectius semestres naturals. Els suggeriments de modificacions en tots els sentits, de forma i de fons, fets pels avaluadors externs s'han convertit en un tret distintiu que afavoreix la qualitat final de la publicació, perquè permet aportar als editors dades objectives per a acceptar o rebutjar els articles presentats i donar una resposta argumentada a l'autor de les decisions acordades. Aquests canvis o potenciació de línies de treball ja existents són suficients per a assegurar la qualitat de la revista, però no per a aprofundir en la seva visibilitat. En el moment actual, que un treball es conegui és tan o més necessari que la pròpia essència del mateix. I la difusió no pot quedar reduïda a l'acció individual dels autors mitjançant

la distribució a d'altres investigadors dels arxius *pdf* dels seus textos —substituit electrònic de les separates—, seguint un model que Bosch Gimpera ja inculcà als seus col·laboradors la dècada de 1920, o amb la seva inclusió en un portal acadèmic. Una publicació amb voluntat de ser capdavantera i referència no pot avui limitar-se a la distribució en suport paper, atès que la reducció dels tiratges i la dificultat d'accedir a les biblioteques en què es poden localitzar físicament els exemplars limita en gran mesura la transcendència dels continguts i, per extensió, l'impacte i la valoració de la revista. S'imposava, doncs, un canvi cap al model de revista electrònica tot i la necessitat de mantenir l'edició en paper per a assegurar els tres-cents cinquanta intercanvis que fa actualment la revista. Maria del Vilar Vilà continuà fins a la seva jubilació encarregant-se d'aquesta tasca; va prendre el relleu Pilar García-Argüelles Andreu, amb un canvi de model que comportà la creació de bases de dades per a agilitar tot el procés. Al mateix temps es potencià l'apartat de ressenyes crítiques i així es va obtenir un flux de llibres que serveix també per a augmentar el fons bibliogràfic de les seccions de Prehistòria, Història Antiga i Arqueologia a la biblioteca de la Facultat de Geografia i Història en què s'integrà l'antiga biblioteca del Departament després del trasllat al nou edifici del carrer de Montalegre de Barcelona l'any 2006.

El pas obvi en aquesta direcció va ser la publicació en línia dels articles de cada fascicle en format *pdf* a fi i efecte de facilitar-ne l'obtenció gratuïta. No es tracta d'una contradicció, sinó de la resposta a la realitat del present, en la qual l'ús de la xarxa i l'accés lliure i immediat als repositoris d'informació representen la diferència essencial entre el coneixement de la recerca i la seva amortització a curt o mitjà termini, si es depèn només de la circulació física dels exemplars; hi ha una diferència que en molts casos supera el quadrimestre o el semestre entre que es fa públic un article a la pàgina web d'una revista i l'exemplar imprès es troba disponible a les biblioteques, després de processos de tramesa i de catalogació feixucs. Per això es va potenciar el disseny i el manteniment de la pàgina web de *Pyrenae* com a plataforma de difusió. El pas següent va consistir a digitalitzar el fons documental de *Pyrenae* i la difusió dels continguts històrics i actuals de la revista a través de la seva pàgina web. Per a dur a terme aquesta tasca es va disposar de l'ajut del CRAI-UB (Centre de Recursos per a l'Aprenentatge i la Investigació de la Universitat de Barcelona) que, amb el suport dels recursos facilitats pel Consorci de Biblioteques Universitàries de Catalunya (CBUC), va encarregar-se de la tasca de facilitar l'accés obert, en lectura directa i descarregable en *pdf* dels quaranta números publicats fins aleshores, una tasca que s'ha mantingut amb posterioritat: els textos publicats a *Pyrenae* són accessibles a través del repositori cooperatiu de Revistes Catalanes amb Accés Obert (RACO) pocs dies després de l'edició en paper de cada número. La inclusió dels continguts de la revista en el sistema d'accés digital n'ha permès potenciar l'impacte. Entre el 2010 i el primer trimestre de 2015, s'han succeït 207.810 cerques de documentació: 15.152 (2010), 47.210 (2011), 33.028 (2012), 48.239 (2013), 46.595 (2014) i 17.586 (2015), tenint en compte que molts articles recents, a partir de 2013, es descarreguen directament de l'espai web. És força significatiu el fet que la disponibilitat en línia dels textos antics hagi servit per a donar una nova difusió a articles que, en altres circumstàncies, podrien considerar-se amortitzats d'acord amb la data

de publicació del número a què corresponen; cal no oblidar que moltes biblioteques retiren els números antics de les revistes de consulta directa en considerar-ne desfasats els continguts, una idea que en el camp de la recerca en ciències humanes i socials és incorrecta.

A tall d'exemple, entre els articles dels volums més antics destaca el text ja clàssic de Joan Maluquer de Motes *Desarrollo de la orfebrería prerromana en la Península Ibérica* (núm. 6, 1970) que, ara com ara, ha estat descarregat 3680 vegades, seguit de l'article de Maria Encarna Sanahuja Yll *Instrumental de hierro agrícola e industrial de la época íbero-romana en Cataluña* (núm. 7, 1971), amb 3.592 descàrregues. Són xifres que certament conviden a la reflexió sobre la validesa d'aquesta recerca en humanitats comentada. Els altres dos articles que paga la pena esmentar pel nombre de consultes són el de Pere Bosch Gimpera *La cultura de Almería* (núm. 5, 1969) descarregat 1.875 cops i un dels articles més citats de Pere de Palol, *Una tumba romana de Toledo y los frenos de caballo hispanorromanos del Bajo Imperio* (núm. 8, 1972), amb 1.153 descàrregues.

Entre els articles consultats entre els anys 1980 i 1990, cal destacar el de Jordi Miró *Algunas consideraciones sobre las ánforas ibéricas Mañá B 3* (núm. 19-20, 1983), amb 1.524, seguit de *Ritos domésticos y cultos funerarios. Ofrendas de huevos y gallináceas en villas romanas del territorio emporitano (s. III d.C.)* de Josep Casas i Joaquín Ruiz de Arbulo (núm. 28, 1997), amb 1.279, i el de Jesús Fernández Jurado i Diego Ruiz Mata *La metalurgia de la plata en época tartésica en Huelva* (núm. 21, 1985), amb 1.138 descàrregues.

De l'última etapa de *Pyrenae* i anterior a la posada en xarxa de la revista a RACO i al mateix espai web de *Pyrenae*, molts articles es descarreguen una mitjana de 400 a 800 vegades, per bé que alguns en superen les 1000, com ara els articles de fons de Daniel Rico Camps *Arquitectura y epigrafía en la Antigüedad Tardía. Testimonios hispanos* (núm. 40.1, 2009), amb 1.886 descàrregues; *Dall'Archeologia dell'architettura all'Archeologia della complessità* de Gian Pietro Brogiolo (núm. 38.1, 2007), amb 1.289 descàrregues, i el d'Isabel Velázquez Soriano *Los estudios epigráficos. Cuestión de métodos interdisciplinarios* (núm. 39.1, 2008), amb 1.178. Continuen sent àmpliament consultats els textos de Pere Gebellí Borràs *La dinàmica comercial en època augustal: estudi de les àmfors dels nivells augustals de les intervencions al teatre romà de Tàrraco (UE 2311 i 3120)* (núm. 39.2, 2008), baixat fins a 1.249 vegades, i la posada al dia de Javier Arce *Antigüedad tardía hispánica. Avances recientes* (núm. 36.1, 2005), amb 1.053 descàrregues, seguida de les 1.030 de l'article de Manuel Sotomayor *La iconografía de Centcelles. Enigmas sin resolver* (núm. 37.1, 2006).

Dels números més recents destaquen els articles que superen les mil descàrregues en molt poc temps, com ara *Hipótesis sobre la posible identificación del anfiteatro de Barcino* de Luis Conde Moragues (núm. 44.2, 2013), descarregat 1.620 vegades; el text d'Alejandro García Álvarez-Busto *La iglesia fundacional del monasterio de Corias (Asturias) y los orígenes de la arquitectura monástica benedictina en el noroeste de la Península Ibérica* (núm. 43.1, 2012), amb 1.134; l'article *Las sepulturas de los reyes godos en Hispania. Chindasvinto, Recesvinto y Wamba* de Raquel Alonso Álvarez (núm. 44.1, 2013), amb 1.068 baixades, i el text també recent d'Edgar Cruz Monteiro Fernandes i Miguel Grandão Valério *Comunidades helenógrafas en la Lusitania visigoda (s. VI)* (núm. 44.2, 2013), que ha assolit les 1.023 descàrregues.

Les consultes a través d'Internet permeten mantenir vius els continguts durant més temps i facilitar-ne el coneixement immediat mitjançant els cercadors i l'ús de paraules clau. Amb tot, és lògic que el major nombre de consultes es faci des de l'Estat espanyol i, en menor mesura, des d'altres països europeus, especialment Alemanya, França i el Regne Unit, com també llatinamericans, sobretot Colòmbia i Mèxic. Però resten encara diverses vies de treball que cal aprofundir en aquest sistema de distribució de continguts, ja que les estadístiques mostren ara per ara una relativament baixa penetració internacional en països occidentals, de l'Europa de l'Est, asiàtics, els Estats Units o el Canadà des dels quals els usuaris accedeixen amb més assiduitat a textos publicats a *Pyrenae* per mitjà de portals com ara *Academia.edu* més que a través de la mateixa web de la revista. En tot cas, una anàlisi de les principals revistes científiques de l'Estat, d'altres d'europees i nord-americanes mostra com la distribució en línia dels materials és sens dubte la via de difusió no ja futura, sinó present, dels continguts de la recerca.

El treball realitzat en aquesta tercera etapa ha permès que *Pyrenae* es posicioni, a partir de les citacions en les bases de dades per a la classificació i la valoració de les revistes en Ciències Socials i Humanitats (DICE) i, en el moment de redactar aquest article, a les categories A en el CARHUS 2014+; B, en les classificacions d'ANEP i CIRC, i NAT en la classificació ERIH de la UE, i s'han fet els tràmits per a la seva inclusió en altres agències d'avaluació de la qualitat del coneixement.

Un dels principals factors en la visualització de la revista, el seu impacte i el reconeixement creixent en les classificacions nacionals i internacionals ha estat, sens dubte, la potenciació de la pàgina web. Reorganitzada el maig de 2013 amb versions en català, castellà i anglès, va ser dissenyada per l'empresa Sistemes de Gestió de Patrimoni (SGP), a càrrec de Josep Socorregut Domènech i de Pablo del Fresno Bernal, que en tenen encomanat també el manteniment. Les dades, fins a l'inici del segon trimestre de 2015, indiquen un accés mensual al lloc web de quasi 2.000 persones, amb una freqüència de 500 visites continuades que consulten de manera reiterada els continguts de la publicació, a més de 100 lectors en format e-book, i més de 1.250 lectors dels continguts sencers en format digital en línia en el període comprès entre la tardor del 2012 i la primavera del 2015. Com la Universitat de Barcelona és una institució pública, la revista *Pyrenae* ha ofert un sistema d'accés i descàrrega lliure dels seus continguts per a afavorir-ne una difusió més ràpida. S'ha optat també per la màxima qualitat en el format digital, amb la introducció del color en els arxius *pdf* dels articles, una resolució que, degut als costos d'impressió, no s'ha pogut adoptar en el format en paper, que manté les gràfiques, els quadres i les fotografies en blanc i negre. Les referències de *Pyrenae*, amb ISSN 0079-8215, EISSN 2339-9171 i DOI 10.1344/Pyrenae, obtinguda a partir del número 44.1 de 2014, són actualment la millor garantia d'un projecte sorgit fa cinquanta anys, que tot i les dificultats ha aconseguit no només mantenir-se, sinó consolidar-se, com un referent actual en el panorama de les publicacions científiques en els àmbits nacional i internacional. Una consolidació que encara és més important davant del nombre creixent de revistes científiques universitàries que han desaparegut al llarg del darrer quinquenni i d'aquelles que es resisteixen a morir i porten anys sense publicar cap número nou.

Bibliografia

- ANÒNIM, 1965, Presentación, *Pyrenae* 1, VII-VIII.
- ANÒNIM, 1974, Presentación, *Memòria 1974 de l'Institut d'Arqueologia i Prehistòria de la Universitat de Barcelona*, 7-9.
- ANÒNIM, 1975, Presentación, *Memòria 1975 de l'Institut d'Arqueologia i Prehistòria de la Universitat de Barcelona*, 7-8.
- ANÒNIM, 1976, Presentación, *Memòria 1976 de l'Institut d'Arqueologia i Prehistòria de la Universitat de Barcelona*, 7-8.
- ANÒNIM, 1978, Presentación, *Memòria 1978 de l'Institut d'Arqueologia i Prehistòria de la Universitat de Barcelona*, 7-9.
- ANÒNIM, 2000, Presentació, *Pyrenae* 22-23, 7.
- ANÒNIM, 2014, Històric de la revista (redacció de G. Ripoll / sense signatura, accés 2014). <http://www.pyrenae.com/home/index.php?option=com_content&view=article&id=37&Itemid=198&lang=ca>
- CEBRÍÀ, A., 1999, Lluís Pericot i García (1899-1978): eclecticisme, sociabilitat i bonhomia. Valoració des del present d'una figura clau de l'arqueologia i de la prehistòria de meitat del segle xx, *Pyrenae* 30, 9-14.
- CONSELL DE REDACCIÓ DE *PYRENAE*, 1999, Lluís Pericot i García (1899-1978), *Pyrenae* 30, 7-8.
- CONSELL DE REDACCIÓ DE *PYRENAE*, 2000, Prof. Dr. Joan Maluquer de Motes i Nicolau, *Pyrenae* 22-23, 9-11.
- CORCHÓN, S., 1986, Joan Maluquer de Motes i Nicolau (1915-1988), *Zephyrus* 39, 6-8.
- DELIBES DE CASTRO, G., 2013, Joan Maluquer de Motes en Salamanca: tarea y proyección. *Revista d'Arqueologia de Ponent* 23, 407-426.
- DÍAZ-ANDREU, M., 2012, *Archaeological encounters. Building networks of Spanish and British Archaeologists in the 20th Century*, Cambridge Scholars Publishing, Cambridge.
- GARCÍA SANTOS, J.C., 2008, Una encrucijada en el mundo de la prehistoria española. La oposición a la Cátedra de Historia primitiva del Hombre de 1954, *Revista de Historiografía* 9, 146-166.
- GRACIA, F., 2009, *La arqueología durante el primer franquismo (1939-1956)*, Edicions Bellaterra, Barcelona.
- GRACIA, F., 2011, *Pere Bosch Gimpera. Universidad, política, exilio*, Marcial Pons Historia, Madrid.
- GRACIA, F., 2012, *Arqueologia i política. La gestió de Martín Almagro Basch al capdavant del Museu Arqueològic Provincial de Barcelona (1939-1962)*, Universitat de Barcelona, Barcelona.
- GRACIA, F., 2013, Joan Maluquer de Motes, gestor universitari. El Plan Maluquer y la renovación de los estudios de Filosofía y Letras en la Universidad de Barcelona, *Revista d'Arqueologia de Ponent* 23, 323-342.
- JUNYENT, E., 2013, A la memòria del mestre, *Revista d'Arqueologia de Ponent* 23, 373-279.
- JUNYENT, E.; BALDELLOU, V., 1972, *Una vivienda ibérica de Mas Boscá*, Publicaciones Eventuales 21. Institut d'Arqueologia i Prehistòria de la Universitat de Barcelona. Barcelona.
- MALUQUER DE MOTES, J., 1965, Una vasija excepcional del poblado ibérico de Mas Boscá, *Pyrenae* 1, 129-138.
- MALUQUER DE MOTES, J., 1973, Breve historia del Instituto, *Memoria 1972 del Instituto de Arqueología y Prehistoria de la Universidad de Barcelona*, 7-8.
- MALUQUER DE MOTES, J. (ed.), 1973, *Estudios dedicados al profesor Dr. Luis Pericot*, Universidad de Barcelona, Barcelona.
- MALUQUER DE MOTES I BERNET, J., 2013, Joan Maluquer de Motes i Nicolau (1915-1988). Records i impressions. *Revista d'Arqueologia de Ponent* 23, 281-300.
- www.pyrenae.com (espai web de la revista *Pyrenae*).